

Zusammenfassung

Einklemmingen in einen Defekt des Ligamentum latum sind selten. Diese Defekte können angeboren sein oder traumatisch entstehen. Hier wird ein Fall von Einklemmung eines Omentumzipfels mitgeteilt.

Summary

Incarcerations in a defect of the ligamentum latum are rare. These defects may be congenital or originate traumatically. A case of incarceration of an omentum flap is communicated.

April 1947

GESCHIEDENIS DER GENEESKUNDE

JOHAN BAPTIST VAN HELMONT ALS ARTS

DOOR DR. F. M. G. DE FEYFER, TE UTRECHT

III

Daar de opvattingen van GALENUS en van VAN HELMONT op physiologisch gebied veel verschillen, mag men ook op pathologisch gebied, vooral op specieel gebied, andere inzichten verwachten. Het zou een onbegonnen werk zijn nader in te gaan op alle ziektebeelden en daarom zullen wij ons beperken tot enkele groepen, die het meest op den voorgrond treden door scherpe verschillen. Hiertoe behoort in de allereerste plaats de koorts. Hij schreef hierover een verhandeling *Tractatus de febribus*.

GALENUS beschouwde koorts als een abnormale hitte, die in het hart zetelt en zich vandaar met het bloed door het lichaam verspreidt. De oorzaak was rotting van een der vier vochten: bij rotting van het slijm ontstond eendaagsche koorts, van gal driedaagsche, van zwarte gal vierdaagsche.

Volgens VAN HELMONT kan in een levend lichaam geen rotting voorkomen, febris maligna uitgezonderd. Vermeerderde warmte is een gevolg en een symptoom der koorts maar heeft met het wezen der koorts niets te maken. Het wezen der koorts kent men uit de wijze, waarop zij ontstaat. De oorzaak is te zoeken in den Archeus influus. Deze is, onder den invloed van een idea morbosa febrilis, geheel of gedeeltelijk veranderd. De zetel van de koorts zit in het duumviraat, zooals onder andere blijkt uit de onaangename gevoelens, die men bij koorts in de maagstreek heeft; uitgezonderd is quartana, die in de milt zetelt. Oorzaken van koorts kunnen zijn: verwondingen, retenta, dat zijn residuen van een onvoldoende uitscheiding der excrementen; vooral gevaarlijk is het scoria of stercus liquidum, een excrement der onderste darmen, dat door de zenuwen geresorbeerd naar de urine geleid wordt en haar de gele kleur verschaft, dat echter, wanneer het in de venae praecordiales terecht komt, een bijzondere soort koorts veroorzaakt of een bestaande verergert.

Wat de therapie aangaat, ook hier waarschuwt hij tegen de opvattingen der ouden. Bij hen stond de aderlating op den voorgrond. Hij ziet in deze therapie een verzwakking van het lichaam, omdat men met het zieke bloed ook het goede wegneemt. Bloedverlies doet de lichaamskrachten verminderen. Evenzoo ontraadt hij het gebruik van purgeermiddelen, zooals scammonium, coluquint en zoo voort. De bestaande meening dat ieder verdorven vocht ook zijn eigen purgans zou hebben, verwerpt hij, integendeel heftige purgeermiddelen veroorzaken rotting.

Hoofdzak der behandeling is den Archeus weer van zijn idea morbosa te bevrijden door de retenta op te lossen en te verwijderen.

Een andere klasse van ziekten, die ten tijde van VAN HELMONT van groot belang was en wier beelden nog in onze volksgeneeskunde voortleven, wordt gevormd door de catarrhen of defluxies. Een groote koude in de maag, gepaard met een meer dan normale warmte der lever, zou in de maag schadelijke dampen verwekken; deze zouden naar het hoofd stijgen en door de natuurlijke koude der hersenen condenseeren tot vocht, dat in verschillende deelen van het lichaam terecht komend, tot allerlei ziekten aanleiding zou geven. Deze materia catarrhosa kan de volgende ziekten veroorzaken: hoesten, tering, asthma, pleuritis, pneumonie, apoplexie, paralyse, bloedspuwing, longettering, oog-, oor-, neus- en keelziekten, maag- en leverziekten, kanker, waterzucht, huidziekten en zoo voort, zoodat VAN HELMONT de meening is toegedaan, dat de specieele pathologie van GALENUS bijna uitsluitend door de materia catarrhosa geleverd wordt. In een hoofdstuk van zijn *Ortus medicina* getiteld: „De Catarrhi Deliramenta”, de dwaalleer der catarrhen, ondergraaft hij dezen Galeenschen steunpilaar en verwondert zich er over, dat zooveel onzin gedurende zooveel eeuwen kon voortbestaan en worden overgeleverd.

Alvorens op deze ziekten in te gaan moeten wij er op wijzen, dat er bij den ouden, onder anderen bij HIPPOCRATES, een leer bestond, die aannam, dat het geheele lichaam doorblaasbaar was. GALENUS sprak van difflatio en van difflabilitas. Beide begrippen dekken elkaar. Ook VAN HELMONT neemt deze doorlaatbaarheid aan, doordat hij overal openingen veronderstelt bijvoorbeeld in den maagwand, zoodat daar ontwikkelde gassen in de neusholte waargenomen kunnen worden. Op dit gebied spreekt VAN HELMONT zichzelf tegen, want een weg, waar langs de Galeensche vapores uit de maag naar de hersenen stijgen, bestaat volgens hem niet; evenmin bestaat er een natuurlijke koude in de hersenen om deze dampen te condenseeren.

Net zoo min konden op deze wijze longziekten ontstaan, want in de longen dringt geen materia catarrhosa maar alleen lucht door, daar ieder vreemd voorwerp in de trachea een hoestprikkel geeft, die niet ophoudt voordat het vreemde voorwerp is verwijderd. Daarom is het gebruik van den lictus, die van zoo groote beteekenis is bij de longziekten, nutteloos, want geen enkel deel der aloude likkepot bereikt de plaats harer bestemming.

De oorzaak der longziekten zit in de longen zelf en wel in den Archeus insitus, die een kramp in de uiteinden der bronchi verwekt; maar deze kramp kan ook sympathisch worden opgewekt van een verder afgelegen orgaan uit, bij voorbeeld het asthma muliebre, dat sympathisch door een actio regiminis van den uterus uit wordt veroorzaakt. Er zijn twee soorten van asthma: 1e. *siccum*, 2e. *humidum*

Het eerste is altijd intermitterend, ontstaat in aanvallen, doch wordt niet veroorzaakt door den Archeus insitus, maar door den Archeus influus, op welke de idea morbosa zelf inwerkt, maar ook te voorschijn kan worden geroepen door elders gelegen zieke organen. Asthma is te vergelijken met epilepsie die ook in aanvallen voorkomt.

De geringe hoeveelheid slijm die aan het eind van den aanval wordt opgegeven, is product der ziekte maar geen oorzaak; zooals de Galenisten leeren. Anders staat het met het asthma humidum. Dit is een plaatselijke aandoening waarbij een gebrekkige zesde digestie in het bloed excrementen doet ontstaan, die in het longparenchym terecht komen en tot velerlei afwijkingen aanleiding geven. Waar dit mogelijk was, controleerde VAN HELMONT zijn ziektegevallen door secties. Naar aanleiding hiervan merkte SPIESS op, dat hij zelfs tuberkels zou hebben beschreven, maar dit is niet juist; daar hij spreekt van een longzweer. Het gebruik van parelen in deze ziekte zou kunnen wijzen op een signatuurbehandeling, zoodat de mogelijkheid wel bestaat, dat tuberkels wel gezien, maar niet beschreven zijn. Al deze afwijkingen, gevolgen van een gebrekkige voeding van het longweefsel, komen tot stand door ziekten van den Archeus influus s. insitus.

Als oorzaak van de gebrekkige voeding der longen neemt VAN HELMONT endemische invloeden en inademing van schadelijke stoffen bijvoorbeeld metaal, bergstof en zoo voort aan.

Naast asthma siccum et humidum kent VAN HELMONT nog de gewone hoest en catarrh, die ontstaan door verkoudheid, coryza, en in larynx en longen voorkomt. Het slijm, dat door GALENUS als een excrementum cerebri werd beschouwd, afkomstig dus uit de hersenen, ontstaat in neus en keel zelf.

De Archeus, die hierbij een rol speelt, noemt hij een wachter, custos errans, want het slijm neemt de schadelijke deelen der lucht op. Schiet de wachter in zijn plicht te kort en dringt schadelijke lucht in de longen, dan wordt een scherp, zoutachtig, bloedig slijm afgezonderd, dat de inwendige deelen zelfs kan aanvreten.

Wat pleuritis aangaat, ook hier zagen de Galenisten het product der ziekte voor de oorzaak zelf aan. Het apostema cruentum ontstond nu eens door defluxus pituitae dan weer door illapsus cruoris e vena azygos intra pleuram, het binnenvloeien van bloed uit de vena azygos in de pleuraholte. VAN HELMONT kon zich dit niet anatomisch verklaren. Hij vergelijkt het ontstaan van iedere ontsteking, zoo ook van pleuritis, met het prikken van een doorn in een vinger. De doorn prikkelt hier als een vreemd voorwerp den Archeus van het gewonde orgaan, veroorzaakt pijn, vermeerdert

bloedtoevoer, zwelling, koorts, absces en zoo voort. De doorn evenwel is de oorzaak van al deze verschijnselen. Zulk een doorn, een ziekteprikkel, dien hij ook *calcar* noemt, is bij alle ontstekingen van beteekenis. Deze *calcar* is nu eens een bijzondere scherpte of zuur, dan weer een vergif, dat met het bloed in het orgaan komt en den *Archeus* van het orgaan ziek maakt. Bij pleuritis neemt hij als oorzaak aan verdwaald maagzuur of een pas ontstaan vergif in een of ander orgaan. Het hangt er maar van af, waar deze *calcar* gaat vast zitten om pleuritis of pneumonie te laten ontstaan. *Galenus* ried hier herhaalde aderlatingen aan, *van Helmont* was hier zeer tegen, zoo zelfs, dat toen hij op zijn laatste ziekbed lag en aan pleuritis leed, hij dezen ingreep weigerde.

Een andere ziekte, aan de catarrhale materie toegeschreven, is jicht of podagra, een ziekte, die toenmaals veelvuldig voorkwam. Men noemde deze ziekte zelfs *gutta*, omdat men meende, dat een druppel van de catarrhale materie van boven in de gewrichtsholte van den grooten teen terecht kwam en dan jicht veroorzaakte.

Volgens *van Helmont* is jicht veroorzaakt door een immaterieele verandering van den *Archeus* of *spiritus vitalis*, door een hem ingedrukt character s. *sigillum podagrae*; soms is dit stempel reeds ingedrukt in het zaad der ouders en men spreekt dan van erfelijke podagra. De ziekte ontstaat door dieetfouten. Als gevolg van de verandering van den *Archeus* ontwikkelt zich een eigenaardig zuur in de lichaamsvochten, dat dan de oorzaak van den jichtaanval wordt. Het zuur wordt in het bijzonder door het gewricht aangetrokken; eerst ontstaat lichte koorts, een poging van het lichaam om de ziekte uit te drijven; dan volgen pijn en zwelling van het gewricht en ten slotte ziekelijke verandering van het synoviale vocht, dat uit den *latex sanguinis* afgezonderd wordt en kan indikken tot *calx* et *creta podagrae*.

Een enkel woord zij gewijd aan de huidziekten, op welk gebied *van Helmont* een nieuw geluid liet hooren. De Galenisten schreven zweren en huidziekten toe aan verbrande gal en zoutachtig slijm of aan een verkeerde bloedvorming in de lever. *Paracelsus*, bevangen door de micro-macrocosmosleer, vergeleek ze met ertsgroeven (*fodinae minerales*) en zoutbronnen (*fontes salini*).

Volgens *van Helmont* worden huidziekten ten deele veroorzaakt door een *contagium*, door uitwendige overdracht van een ferment, bijvoorbeeld schurft, dat zich nestelt in den *Archeus insitus* van de huid. Zweren ontstaan uit slecht behandelde verwaarloosde wonden, huidziekten uit een in het lichaam gevormd gif, dat wordt aangetrokken door de huid door een bijzondere aantrekkingskracht, evenals bij jicht.

Nog op vele ziektebeelden heeft *van Helmont* nieuw licht geworpen. Noemen wij nog de nierziekten. Op grond van lijkopeningen kwam hij tot de conclusie, dat bij hydrops de nieren waarneembare veranderingen toonden, terwijl aan de lever niets te bespeuren was. Het vinden van een verstopping in het nierparenchym toont echter niet de oorzaak aan, maar is een gevolg van de ziekte, want verstopping door een steen veroorzaakt geen hydrops. Wan-

neer echter de nierarcheus ziek wordt, ontstaan circulatiestoornissen (thrombose, bloeding en zoo voort), die de waterzucht tot gevolg hebben. Volgens PAGEL denkt VAN HELMONT hier aan een algemeenen angiospasmus. Het urine-onderzoek werd door hem uitgebreid met het onderzoek van het soortelijke gewicht.

Overziet men de ziekteleer van VAN HELMONT, dan ziet men op dit gebied een gelukkiger inzicht dan bij zijn physiologische beschouwingen. Als alle artsen, die zich met de studie van het leven bezig hielden en het leven tot het middelpunt hunner beschouwingen maakt, hechtte hij niet aan de studie der anatomie.

Reeds het feit, dat hij het ziekteproduct niet als oorzaak, maar als gevolg erkent, is een groote stap voorwaarts. De ziekte is geen menging van vochten, geen complexie, maar een stofwisselingsstoornis, voornamelijk van plaatselijk karakter, waarbij het stoffelijke beheerscht wordt door een geestelijk principe, gezeteld in het orgaan (Archeus insitus) en in het organisme (Archeus influus).

Dit geestelijk principe is bij gezondheid autonoom, wat het orgaan betreft, maar wordt toch beheerscht door een kracht, die het geheel regeert. Als een deel lijdt, lijdt het geheel. Het is het leven, dat zowel gezondheid als ziekte geeft. Niet de ziekte, maar de zieke mensch is middelpunt zijner beschouwingen. Ontdaan van datgene, wat ieder tijdperk aan bijgeloof toevoegt aan het exacte weten, is de kern van VAN HELMONT'S ziekteleer een groote stap vooruit, omdat zij wijde perspectieven opent en een uitgangspunt wordt voor wegen, die geleid hebben tot begrippen als endocrinologie, en zoo voort. Van niet minder beteekenis is, dat hij de sectie verrichtte om tot een betere kennis te geraken van de ziekteoorzaak.

Een enkel woord zij nog gewijd aan de magie.

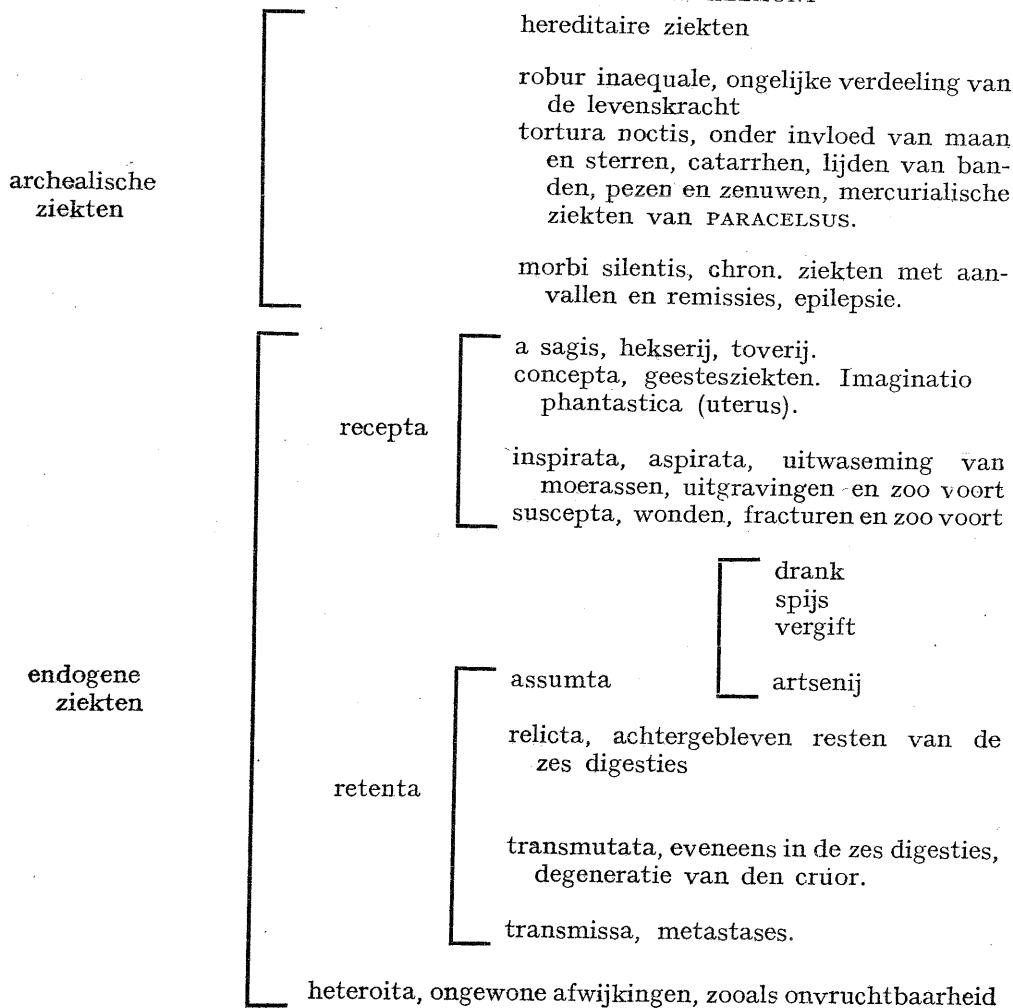
Zooals wij reeds vermeld hebben, heeft VAN HELMONT zich reeds op jeugdigen leeftijd beziggehouden met dit onderwerp, dat hem later zooveel leed berokkenen zou. Het boekje, dat hij er over schreef, was getiteld: *De magnetica vulnerum curatione*. Hij nam op dit gebied een eigen standpunt in, in verband met zijn theologische opvattingen. Hij gaat ervan uit, dat God alleen door zijn woord alles scheidt en tot werking brengt. Wanneer hij gebiedt, komt het tot stand. Hieruit volgt dat de mensch, die naar God's beeld geschapen is, voor zoover hij een geestelijk wezen is, oorspronkelijk eveneens het vermogen moet bezitten op zulk een geestelijke wijze te werken, daar anders de gelijkenis van den mensch met God juist op het wezenlijke punt gebrekkig of niet voorhanden is. Het is onverschillig of men dit vermogen magie of geestelijke kracht noemt (robur spirituale). Deze kracht woont in den inwendigen mensch in zijn geest, in zijn ziel, in zijn Archeus, want daar de uitwendige, stoffelijke mensch innig ermee verbonden is — daar beiden slechts één wezen uitmaken — komt deze kracht in den geheelen mensch voor, het sterkst evenwel in den geestelijken mensch. De ziel kan alleen op den levensgeest inwerken door middel van een natuurlijke, geestelijke en magische kracht, die overal in het heelal voorkomt. Door den zondeval werd de geest van den

mensch ingekerkerd in de anima sensitiva en in zijn werking beperkt, zoo ook in zijn magische kracht. Wanneer de mensch slaapt, treedt God den mensch nader, ontstaan er prophetische droomen, wordt hij bij het nachtwandelen zichtbaar door de magische kracht beschermd. Opgewekt wordt deze magische kracht deels door den rechtstreekschen invloed van God en zijn heiligen Geest, zooals bij de profeten en heiligen, deels door den satan bij heksen en tovenaars, deels door velerlei natuurlijke invloeden. Identiek met de magische kracht is de magnetische. Het is juist deze verplaatsing van de magische kracht naar het Goddelijke, die men van kerkelijke zijde VAN HELMONT zoo kwalijk nam.

Ik ben gekomen aan het einde van mijn beschouwingen over VAN HELMONT. Het was niet gemakkelijk een lijn te vinden in den *Ortus medicinae*, die gekenmerkt is door onderbrekingen in het beoog en eindelooze herhalingen. Veel heb ik onbesproken moeten laten, onder andere de bestrijding van de ziekteleer van PARACEL-SUS, van de micro-macrococosmosleer, de Galeensche therapie en zoo voort.

Enkele schrijvers, waaronder HAESER en PAGEL, hebben VAN HELMONT een Faust, een Faustische gestalte genoemd. Mij komt het

INDEELING DER ZIEKTEN VOLGENS VAN HELMONT

voor dat hij eer vergeleken kan worden met Mephisto, den „stets verneinenden Geist”. In gesprek met den tooverleerling zegt deze:
 „Wer will was Lebendig's erkennen und beschreiben,
 Sucht erst den Geist heraus zu treiben.
 Dann hat er die Theile in seiner Hand,
 Fehlt leider nur der geistige Band.
 Encheiresin naturae nennt's die Chemie,
 Spottet ihrer selbst und weiss nicht wie”.

Het is de groote verdienste van VAN HELMONT geweest, „der geistige Band” niet uitgedreven, maar op den voorgrond te hebben gesteld en daarmee den grondslag te hebben gelegd voor een richting, die in de eenheid van het lichaam de saamhoorigheid der deelen ziet. Dit niet alleen voor het leven, maar ook in cosmischen zin.

Nog is dit alles toekomstmuziek, nog wordt deze weg aarzelend betreden, maar wie hem betreedt zal bevrediging vinden in een synthese, die, wetenschappelijk misschien onvolledig, hem toch vergunt een blik te werpen in een hogere harmonische eenheid, die kan leiden tot verhooging van ons geluk.

De mensch leve niet bij brood alleen!

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

J. B. VAN HELMONT, *Ortus medicinae, id est initia physicae inaudita*. Amstelodami apud ELZEVIR. 1648. J. B. VAN HELMONT, *Dageraad ofte nieuwe opkomst der geneeskunst, in verborgen grondregelen der nature*. Rotterdam, 1660. J. B. VAN HELMONT, *Auffgang der Arzneykunst*. Sulzbach, 1683. G.A.SPIESS, J. B.VAN HELMONT'S *System der Medizin*. Frankfurt a. M. 1840. C. B. BROECKX, *Notice sur le manuscrit Causa J. B. HELMONTII enz. Ann. de l'académie d'archéologie de Belgique*, 9, 1852. C. B. BROECKX, *Interrogatoires du docteur J. B. VAN HELMONT enz. ibid.* 13. 1856. J. A. MANDON, J. B. VAN HELMONT. *Sa biographie, histoire critique de ses oeuvres*, bekroond door dezelfde academie. 1868. W. ROMMELAERE, *Etude sur J. B. VAN HELMONT*. Mémoire cour., adressé à l'Académie Roy. méd. Belgique. Bruxelles 1868. C. BELLAAR SPRUYT, *Geschiedenis der wijsbegeerte*, Haarlem 1904. F. STRUNZ, JOH. BAPT. VAN HELMONT, Leipzig und Wien, 1907. F. R. GIESEKE, *Die Mystik J. B. VAN HELMONT'S*. Diss. Erlangen, 1908. RADL, *Geschichte der biologischen Theorien in der Neuzeit*. Leipzig und Berlin, 1913. F. M. JAEGER, *Elementen en Atomen. Eens en thans*. Groningen, Den Haag, 1918. C. M. VAN DEVENTER, *Grepen uit de Historie der Chemie*, Haarlem, 1924. W. PAGEL, JOH. BAPT. VAN HELMONT, *Einführung in die philosophische Medizin des Barock*, Berlin, 1930. E. O. VON LIPP MANN, *Urzeugung und Lebenskraft*, Berlin, 1933. W. PAGEL, *Religious Motives in the Medical Biology of the XVIIth Century. Bulletin of the Institute of the History of Medicine*, dl. III, No. 4, 1935. J. R. PARTINGTON, JOAN BAPTISTA VAN HELMONT (*Annals of Science*. A quartely Review of the history of science since the Renaissance I. No. 4. 1936), bevat een uitgebreid literatuuroverzicht. En verder de bekende boeken gewijd aan de geschiedenis der geneeskunde van SPRENGEL, HAESER, CASTIGLIONI, SUDHOFF NEUBURGER en PAGEL, WUNDERLICH, HIRSCHEL en zoo voort.

Juli 1944

BESPREKINGEN

LUDWIG CHOULANT, *History and bibliography of anatomic illustration*. Translated and annotated by MORTIMER FRANK. Further essays by FIELDING H. GARRISON, MORTIMER FRANK, EDWARD STREETER, with a new historical essay by CHARLES SINGER and a bibliography of MORTIMER FRANK by J. CHRISTIAN BAY, illustrated. SCHUMAN, New York 1945. Prijs: geb. f 38.40
 CHOULANT'S boek behoorde tot de medische classieken en deze